INTRODUCCIÓ
25 ANYS DE LA CONSTITUCIÓ ESPANYOLA: UN MODEL LINGÜÍSTIC PER AVALUAR

Albert Bastardas i Boada
Emili Boix-Fuster
CUSC – Centre Universitari de Sociolingüística i Comunicació,
Universitat de Barcelona

Amb motiu del 25è aniversari de l'aprovació de la Constitució Espanyola de 1978, el CUSC – Centre Universitari de Sociolingüística i Comunicació va dedicar la seva segona Jornada Transdisciplinària –amb el títol que encapçala aquest text- a l'anàlisi valorativa i també prospectiva del model d'organització glotopolítica que es consagra en aquell pacte constitucional, a la vista dels efectes -positius i negatius- que durant aquest quart de segle s'han produït en el marc de la seva aplicació.

Al llarg de la Jornada, doncs, ens vam plantejar especialment quina havia estat l'evolució sociolingüística del país (d'on veníem?) i sobretot vam intentar esbossar cap on podria evolucionar l'organització lingüística de l'Estat espanyol (cap on calia anar?) per tal d'assolir una pau sociolingüística duradora, fonamentada en la justícia i l'equitat, que fos al màxim de satisfactòria per a la majoria dels ciutadans.

II.

Espanya constitueix avui un dels estats plurilingües occidentals més importants i complexos. Aproximadament un quaranta per cent de la població viu en zones amb doble oficialitat lingüística i com a mínim un vint per cent usa habitualment alguna de les llengües no castellanes. La Constitució Espanyola de 1978 va establir un model lingüístic ambivalent, com a fruit que fou del pacte i la negociació característiques de tot procés constituent, i especialment, com fou el cas, quan aquest tingué lloc després d'una llarga dictadura.

En el primer apartat de l'article 3, la CE atorga una hegemonia al castellà arreu de l'Estat, ja que és llengua que els ciutadans han de conèixer necessàriament, i, a més, llengua que els ciutadans tenen el dret d'usar, fets que no es prediquen explícitament de les altres llengües. Aquesta hegemonia del castellà s'ha concretat en l'ús pràcticament únic d'aquest idioma, sobretot en els òrgans centrals de l'Administració estatal, i molt especialment en l'administració de justícia. Així mateix, s'ha observat una oposició (a vegades frontal) als requeriments lingüístics del personal públic de les zones no castellanes, i principalment pel que fa a jutges i fiscals. A més a més, en aquests anys s'ha construït una certa doctrina segons la qual, el castellà, com a 'lengua común', hauria de gaudir de més prerrogatives, de tal manera que així es facilités la 'igualtat' entre tots els espanyols. Aquesta és la doctrina exposada, per exemple, per sectors pròxims al Partit Popular (vg. Marcos Marín, 1995:56): **"**En el caso español el límite es sencillo: hay una lengua común para todos que es, además, lengua internacional de primer orden. No se puede privar a los ciudadanos de esa ventaja". Val a dir que la CE no etiqueta pas el castellà de llengua comuna i que llengües comunes de diferents comunitats autònomes ho serien també el basc (Navarra i Comunitat Autònoma Basca) i el català (Illes Balears, Catalunya i de manera indirecta Comunitat Valenciana).

Per una altra banda, sectors importants de les poblacions de les nacionalitats amb llengua pròpia han vist la situació radicalment

diferent, ja que han trobat precisament excessiva l'exclusivitat del castellà com a llengua de l'Administració general de l'Estat, que deixa molt poc lloc -si és que en deixa- a l'ús de les altres llengües. L'entossudiment de les institucions generals -de fet, 'federals', comunes i compartides- a negar el reconeixement d'usos oficials a les altres llengües en aquest pla, causa únicament incomoditat, distància i un sentiment d'humiliació a una majoria important de ciutadans de les nacionalitats amb llengua diferent. En aquest sentit, l'aplicació dels principis constitucionals no ha aconseguit òptimament d'articular una democràcia plurilingüe còmoda i feliç per als ciutadans i comunitats de llengua distinta a la castellana predominant. Aquí hi ha camp per córrer i mesures per prendre si en el futur es vol realment millorar aquesta vertebració.

El model espanyol de reconeixement oficial del plurilingüisme s'ha basat, tal com assenyalen molts dels autors que segueixen, en una desigualtat innecessària i injustificada de les llengües en el pla general/federal. Fins i tot en el cas del manteniment clar del castellà com a llengua d'intercomunicació -de fet conducta plenament instaurada i seguida- no calia arribar pas al límit de la prohibició de l'ús dels altres codis en les institucions estatals comunes. És molt més intel.ligent i agradable, si hom vol obtenir la lleialtat de les poblacions lingüísticament diverses, reconèixer els seus idiomes en aquest nivell político-administratiu, atorgant-los com a mínim, per exemple, el dret d'adreçar-se i ser correspostes en la seva llengua per part dels distints organismes de l'Administració central. La instauració d'usos plurilingües més igualitaris també en espais simbòlics com ara als documents oficials i a les institucions parlamentàries comunes farien augmentar la satisfacció de la majoria dels ciutadans de les nacionalitats i reduir la distància ara psicoemotivament sentida respecte de les institucions generals de l'Estat.

D'ençà que ens vàrem reunir per tractar d'aquests usos lingüístics de les institucions generals/federals de l'Estat en les Jornades sobre 'Estat i Població Plurilingüe', celebrades a Barcelona el 1991 (vg. Bastardas i Boix 1994), les institucions centrals, doncs, han avançat només de manera vacil.lant i erràtica i han admès tan sols alguns tímids usos plurilingües: alguna documentació estatal, BOE, un tímid ús lingüístic per part dels membres de la Corona, … Ha faltat i falta, però una política lingüística sistemàtica i coordinada que reflecteixi l'apartat 3 de l'article 3 de la CE que estableix que la riquesa de les distintes modalitats lingüístiques és un patrimoni cultural que serà objecte d'especial respecte i protecció, i que apliqui l'article 9.2 que estableix que els poders públics tenen l'obligació de promoure les condicions perquè la llibertat i la igualtat dels individus i dels grups en què s'integren siguin reals i efectives.

Aquestes mesures de plurilingüització oficial de les institucions i organismes generals, a més, són molt importants per tal d'intervenir, encara que sigui a manera d'exemple i model, sobre els usos expansius que poden tendir a tenir en les funcions no-oficials els codis que fan la funció de llengua d'intercomunicació. L'idioma més generalment conegut en el conjunt d'un Estat que adopta aquest principi lingüístic, pot usurpar fins i tot funcions que haurien de correspondre a les llengües de les nacionalitats, com ara la d'actuar de llengua d'intercomunicació i cohesió socials a l'interior del territori de la nacionalitat, funció que clarament hauria de tendir a ser assignada a les llengües pròpies, i sobretot en casos amb desplaçaments migratoris molt importants. De fet, les situacions sociolingüístiques actuals reflecteixen clarament aquestes funcions abusives i desiguals del castellà en els àmbits de les organitzacions no-oficials i en els usos entre els ciutadans com a particulars.

Precisament en aquest àmbit interpersonal, els articles de la Constitució poden tenir també la seva influència, en la mesura que donen el dret indiscriminat d'ús del castellà, amb la correlativa obligació de saber-lo, cosa que pot ser interpretada pels ciutadans que

tenen aquesta llengua com a primera o habitual, com un dret universal arreu del territori de l'Estat i, corrrelativament, com una falta d'obligació de bilingüitzar-se de manera efectiva en les llengües pròpies de les nacionalitats per aquells que hi resideixen. La part de la població menys sensible als drets lingüístics de les nacionalitats intenta fer valer el seu dret al monolingüisme castellà i el veuen, així, justificat constitucionalment, la qual cosa afegeix encara un element més d'humiliació i de sentiment de subordinació en bona part de la població de llengua no castellana.

III.

D'altra banda, en el segon apartat del ja esmentat article 3, s'estableix que les altres llengües espanyoles (no especificades) seran oficials d'acord amb els respectius Estatuts d'autonomia. Això ha permès que les nacionalitats amb llengua pròpia que ho volguessin poguessin iniciar processos importants de recuperació o normalització lingüístiques, els quals s'han anat considerant sobretot competència de les respectives comunitats autònomes. La jurisprudència en aquest llarg període ha donat llum verda també a aquests processos de normalització lingüística. Pel que fa a Catalunya, la zona més capdavantera en aquest terreny i amb dues lleis de política lingüística (1983 i 1998), el Tribunal Constitucional ha considerats ajustats a dret els requeriments lingüístics per a la Funció Pública catalana (1991), d'una banda, i el caràcter central del català en l'ensenyament no universitari (1994). En conjunt, la Constitució de 1978 ha permès que el català avancés com a llengua habitual de les institucions i organismes subestatals catalans, tot mantenint també el dret a l'ús del castellà per part de ciutadans i organitzacions.

Aquest avenç del català en les institucions oficials no s'ha produït pas, però, en el mateix grau en les comunicacions de la majoria d'organitzacions no-oficials que, en gran part, continuen encara funcionant (quasi)únicament en castellà. Amb un molt probable sentiment de legitimació constitucional, moltes d'aquestes organitzacions es mantenen força unilingües, desatenent així les disposicions i recomanacions de les institucions polítiques catalanes. Si això hagués de continuar així, i els preceptes constitucionals d'oficialitat automàtica del castellà i de dret d'ús general d'aquesta llengua fossin vistos com a frens per a l'aplicació de mesures més efectives d'extensió de l'ús del català en les comunicacions no-oficials i com a llengua habitual de treball, per exemple, aquestes regulacions haurien de ser canviades per tal de permetre aquest avenç del català i de les altres llengües de les nacionalitats, en funcions que els correspondrien en circumstàncies normals.

La incidència de les disposicions constitucionals en la política lingüística dels governs de les comunitats autònomes amb llengua pròpia no és banal en absolut, oimés en situacions sociolingüístiques de desequilibri provocades per l'arribada de les grans migracions del s. XX i de les noves del XXI. Si la població d'origen autòcton es va percebent minoritzada en el seu propi territori i sense gaires possibilitats d'articular polítiques clares a favor del català com a llengua d'ús social general i de treball, que indueixin a les persones d'origen immigrat si més no a una bilingüització efectiva, el nivell de tensió sociopolítica pot augmentar i enrarir la vida social. L'autonomia per regular els principis de la seva organització lingüística hauria de ser plena per a les nacionalitats, i, en tot cas, el castellà hauria de ser reservat per a les funcions 'exteriors' i d'intercomunicació general estatal, però sense haver de forçar automàticament la seva oficialitat i garantia plena d'ús en les altres àrees lingüístiques històriques. Dependria de cada comunitat autònoma regular els seus principis d'organització lingüística, que òbviament haurien de ser pactats i consensuats entre els seus ciutadans. De fet, aquesta llibertat

de regulació permetria mostrar més clarament que no pas ara l'acolliment i el respecte lingüístics d'aquestes comunitats envers les persones que s'hi han desplaçat des d'altres àrees lingüístiques, cosa impossible ara perquè el castellà ja hi és instaurat -imposat- oficialment de facto, a través dels abusius preceptes constitucionals.

IV.

Ens trobem ara en un moment probablement més propici per aplicar una política lingüística espanyola que reconegui a fons la diversitat dels seus ciutadans. A Catalunya, s'ha constituït un govern tripartit (PSC, ERC i ICV), que ha estat fruit d'un pacte programàtic (l'anomenat Pacte del Tinell) que aspira a una plurilingüització de l'Estat i a l'aprovació d'una Llei de Llengües. En el Govern central espanyol, per la seva banda, ha tornat a prendre les regnes del poder el PSOE, que hi arriba amb la consigna del reconeixement d'una Espanya plural. Van essent aprovades noves proposicions en favor d'un major plurilingüisme oficial a les institucions centrals i d'altres estan en procés de negociació i, fins i tot, s'ha obert la possibilitat de dur a terme una reforma constitucional. Un exemple d'aquest nou tarannà és l'aprovació, el dia 5 d'octubre del 2004, d'una proposició no de Llei del Grup Parlamentari Izquierda Verde (Izquierda Unida-Iniciativa per Catalunya-Verds) sobre pluralisme lingüístic, per part del grup parlamentari majoritari, el socialista L'ocasió, doncs, no s'hauria de perdre i valdria la pena avançar cap a una estructuració més avançada del reconeixement oficial de la diversitat lingüística a Espanya. Hauria arribat l'hora d'aprendre de l'experiència de les democràcies plurilingües occidentals (com ara, per exemple, Canadà, Bèlgica, Finlàndia o Suïssa) i de construir un model propi espanyol de gestió del multilingüisme. L'any 1991, en l'anterior jornada sobre el mateix tema, Kenneth D, McRae (1994) ja va sintetitzar molt bé i de manera pragmàtica, les cinc dimensions crucials per a l'establiment d'una política lingüística en societats plurilingües:

(1) qui ha de decidir qui rep què en qüestions de drets lingüístics?
(2) qui hauria de rebre els serveis en la llengua X o en la llengua Y, i d'acord amb quins principis?
(3) com haurien de proporcionar-se aquests serveis? Quina és la bona voluntat i la capacitat de l'Estat i els seus funcionaris públics de proporcionar serveis en una llengua o altra?
(4) quins serveis s'haurien de proporcionar (educació, administració, comunicació, etc..) en les llengües en presència i en quins àmbits?
(5) quina versió de la llengua X hauria de fer-se servir per al serveis proporcionats.

El contrast amb aquestes altres experiències existents de regulació més igualitària de la diversitat lingüística en Estats compostos fa veure que el cas espanyol té encara camí per poder millorar i per poder arribar a nivells d'acomodació més satisfactòria del plurilingüisme. Aconseguir el ple reconeixement oficial en les institucions generals/federals de l'Estat -casa reial, emblemes, documents, corts generals, relacions ciutadans-Administració, justícia, policia, mitjans de comunicació, etc.-, desautomatitzar l'oficilitat del castellà en les institucions subestatals, deixar-los plena autonomia per a la seva organització glotopolítica, no instaurar indiscriminadament el 'dret d'usar el castellà' arreu, i promoure, en canvi, la normalització de les altres llengües, són, creiem, els objectius fonamentals de la nova etapa.

Esperem que per avançar en aquesta línia, les aportacions d'aquesta II Jornada Transdisciplinària puguin ajudar a il.luminar

el camí. El procés de canvi serà lent probablement i necessitarà molta capacitat de pressió política i ciutadana, sobretot des de Catalunya, la zona més avançada del territori de l'Estat espanyol en el seu procés de recuperació lingüística. Els obstacles mentals (les representacions de molts ciutadans espanyols encara són monolingüistes) i els obstacles materials (les modificacions en la formació i requeriments de les agències públiques, per exemple) són importants però no impossibles de vèncer. Com va dir Stéphane Dion, President del Consell Privat i Ministre d'Afers Intergovernamentals de Canadà, "*Los contextos nacionales son diferentes, pero la búsqueda de los españoles y de los canadienses es la misma. Permítanme asegurarles que no están solos en sus esfuerzos para construir una sociedad cada vez más tolerante y abierta a su propia diversidad. Los canadienses también ven con claridad que su propio país no avanzará hacia un mayor bienestar y prosperidad si no es mediante la unidad en la diversidad*"[1]. Confiem que aquest número monogràfic de *Llengua, Societat i Comunicació*[2] ens hi pugui ajudar.

V. Referències bibliogràfiques

Bastardas, A., i E. Boix, (eds.) (1994) *¿Un estado, una lengua? La organización política de la diversidad lingüística*. Barcelona: Octaedro.

Marcos Marín, F.A. (1995) *Conceptos básicos de política lingüística para España*. Madrid: Fundación FAES.

McRae, K.D. (1994) El establecimiento de una política lingüística en sociedades plurilingües: cinco dimensiones cruciales", dins de: Bastardas, A., i E. Boix, (eds.) (1994), pp. 75-98.

---

[1]Discurs pronunciat durante la cerimònia d'investidura de Doctor Honoris Causaper la Universidad Carlos III de Madrid, 13 de novembre de 2002.

[2] Com a coordinadors del número, agraïm profundament la col.laboració de Josefina Carrera i de Vanessa Bretxa que han fet possible la seva producció mitjançant una feina eficaç de coordinació i correcció.